

Wittgenstein: een voorstelling van een voorstelling

Voorstelling: Wittgenstein Incorporated van Peter Verburgt, produktie Kaaitheater Brussel. Spel: Johan Leysen; regie: Jan Ritsema; decor: Herman Sorgeloos; dramaturgie: Marianne van Kerkhoven. Gezien: 18/2 Toneelschuur, Haarlem; 22 t/m 24/2 't Hoogt, Utrecht.

Door JAC HEIJER

Zaterdagavond heb ik in de Toneelschuur, een theater in Haarlem, drie colleges van de filosoof Ludwig Wittgenstein bijgewoond. Dit is een al te stellige mededeling. Al heb ik getuigen die mijn aanwezigheid kunnen bevestigen, u lezer moet maar zien of u mij op grond van dit geschreven woord wilt geloven. Dit soort geloof noopt ook mij, als toeschouwer van de voorstelling *Wittgenstein Incorporated*, tot grote voorzichtigheid. Waren het wel colleges? Waren ze inderdaad van Wittgenstein? En werden ze ook door Wittgenstein gegeven?

Het antwoord op deze drie vragen luidt neen. Ten eerste is Wittgenstein sinds 1951 dood; dat wil zeggen: hij zelf zou mij bij deze mededeling gevraagd kunnen hebben wat ik versta onder 'dood'. Ten tweede is er een acteur (Johan Leysen) die er in slaagt op hem te lijken, althans op het beeld dat men van Wittgenstein zou kunnen hebben op grond van foto's en getuigenissen. Ten derde is er een tekst van Peter Verburgt die uitgaat van drie colleges die Wittgenstein in Cambridge voor een select gehoor heeft gegeven en waarvan twee studenten notities hebben bijgehouden die inmiddels zijn gepubliceerd.

Aan de hand van die notities analyseert Verburgt hoe Wittgenstein al sprekend nadacht, zijn gehoor bespeelde of juist niet, zijn tegenstanders afwees en hoe hij daarbij liep, zat of stond en hoe zijn gehoor erbij zat en luisterde. Verburgt gaat te werk volgens de denk- en doceermethode van Wittgenstein, die al begint vragen te stellen over de vraagstelling zelf. De eerste zin van Verburgts tekst luidt 'Stelt u zich voor'. Met andere woorden, het publiek wordt opgedragen zich een voorstelling te maken van Wittgenstein die college geeft. Van dit begrip 'voorstelling' nu geeft Johan Leysen in regie van Jan Ritsema een theatervoorstelling.

Leysen doet niet net of hij Wittgenstein is. In diens veronderstelde gedaante schetst hij in houding en gebaar hoe de filosoof college gaf. Het uitgebeelde personage beschrijft zichzelf in de derde persoon; er is geen 'ik' aan

het woord. Wanneer Leysen zegt dat Wittgenstein een sigaret opsteekt, steekt hij geen sigaret op, maar wijst met zijn vinger naar zijn mond waar een sigaret opgestoken zou kunnen worden. Zijn vele wijzende gebaren, elegant en bedachtzaam, hebben een dubbele betekenis. Ze schilderen wat er toen en daar in Cambridge gebeurd zou kunnen zijn, maar wat je niet hier en nu te zien krijgt. Tegelijkertijd zijn het de retorische gebaren van een superieure leraar.

De werking is paradoxaal. Leysen stelt, zichtbaar, zowel de filosoof voor die denkt als de acteur die speelt. Beide 'personages' worden als zoekend voorgesteld. Leysens schetsende spel rijmt zodoende op Wittgensteins veronderstellende denkmethode. Daar gaan de colleges over, over 'geloven' en 'weten' en de onoverbrugbare kloof tussen deze twee begrippen.

Dankzij schrijver Verburgt, regisseur Ritsema, dramaturge Van Kerkhoven zit de voorstelling ongehoord knap en toch eenvoudig in elkaar en wordt uitzonderlijk mooi gespeeld. Leysen hoort zonder twijfel tot de grootste acteurs in ons taalgebied. Hij is in staat met louter fysieke uitdrukingskracht het publiek tweeënhal uur lang intens bezig te houden met zo iets ontheatraals als denken.

Vraag mij niet tot welke conclusie dit denken precies heeft geleid. Die heb ik gemist. Was ik op het cruciale moment even weggezakt? Of was er helemaal geen cruciaal moment waarop Wittgenstein mij de waarheid omtrent het weten zou openbaren? De leraar beschrijvende meetkunde legde ons destijds uit dat je weliswaar een punt op papier kunt zetten, maar dat de meetkundige punt eigenlijk een abstract begrip is, berustend op afspraken. Die les maakte diepe indruk op mij. Je meent iets te kennen en dan blijkt het helemaal niet te bestaan. Misschien is er zo iets aan de hand met de drie colleges van Wittgenstein.

Ik heb begrepen dat ook de omgang tussen mensen berust op afspraken van allerlei aard, die een beroep doen op onze goedgelovigheid. Wittgenstein weigerde zich neer te leggen bij dat geloof. Het paradoxale is dat uitgerekend Wittgenstein onderwerp en voorwerp is van een voorstelling in het theater, een medium dat bestaat bij de gratie van vele stilzwijgende afspraken tussen toneelspelers en hun publiek. Hoe overtuigender het ongeloof van deze toneel-Wittgenstein wordt, hoe meer ik geloof in de kracht van het theater.